

Степан Дусановський

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ БУРЯКОЦУКРОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблеми підвищення ефективності бурякоцукрового підкомплексу за рахунок концентрації та спеціалізації виробництва. Запропоновано шляхи розвитку виробничих об'єднань у цукровій промисловості, використання виробничих ресурсів і одержання кінцевого результату.

Основним завданням розвитку бурякоцукрового підкомплексу на сьогоднішній день є раціональне використання виробничих ресурсів, удосконалення міжгалузевих зв'язків між виробниками сировини та переробними підприємствами, формування нових інтеграційних, технологічних та економічних відносин, створення законодавчого забезпечення для ефективного функціонування галузі. В умовах кризової ситуації він зазнав найбільшого занепаду. За останні роки зменшилися посівні площі під цукровими буряками у всіх

категоріях господарств з 1,6 млн. га у 1990 році до 623 тисяч у 2005 році. Валовий збір цукрових буряків знизився за вказаний період з 44, 2 млн. т до 15, 4 млн. т, а виробництво цукру-піску з 6, 7 млн. т – до 2,1 млн. т.

Особливо відчутний спад бурякоцукрового виробництва відбувся після 1995 року, коли була ліквідована державна монополія на виробництво і збут цукру. Відмінивши систему державних замовлень на цукор і сировину, держава поставила бурякозючі господарства і цукрозаводи в стан самовиживання.

Внаслідок цього економічні відносини між бурякозючими господарствами і цукровими заводами були порушені, відбулася деформація сформованих зон, поставки сировини на заводи дестабілізувались. З кожним роком виробництво цукру невпинно скорочувалось і в останні роки його рівень ледве задовольняв внутрішні потреби країни.

Актуальність теми полягає у визначенні основних напрямів розвитку галузі в ринкових умовах.

Проблемам розвитку бурякоцукрового підкомплексу присвячені наукові роботи ряду вчених економістів: Зубенка В.Ф., Маракуліна П.П., Зелінського А.П., Бондаря В.С., Боршевського П.П., Лебединського Ю.П., Дусановського С.Л., Яремчука І.Г., Шличака А.В. та інших. Їм вдалося розробити низку теоретико - методологічних положень економіки бурякоцукрового виробництва, які в умовах планової економіки забезпечували його ефективне функціонування. Однак ринкова економіка вносить суттєві корективи у теорію і практику агропромислового виробництва і зокрема бурякоцукрового.

Наше дослідження ґрунтується на засадах національної програми розвитку і розміщення бурякоцукрового виробництва на перспективу. Метою дослідження є виявлення основних причин спаду бурякоцукрового виробництва, а також обґрунтування необхідності структурної його перебудови, удосконалення економічних, технологічних і організаційних зв'язків між його галузями і підприємствами, розвитку бурякоцукрових об'єднань, необхідності державного регулювання галузю на основі використання сучасного менеджменту та маркетингу.

Нині бурякоцукровий підкомплекс має значні проблеми в питаннях становлення і розвитку. Причина - звуження внутрішнього ринку та втрата зовнішнього; незадовільне використання виробничих потужностей переробних підприємств; різке скорочення кількості спеціальної техніки - вона фізично і морально застаріла; проблемою стало високоякісне вітчизняне насінництво, добрива, отрутохімікати, нафтопродукти; недосконалими виявилися економічні взаємовідносини між виробниками та споживачами як і сільськогосподарської, так і промислової продукції; недооцінка сучасних організаційно-технологічних схем реформування бурякоцукрового підкомплексу тощо. Затримання взаєморозрахунків призводить до зниження зацікавленості виробників у результатах своєї праці. Як наслідок тривають процеси зниження економічного рівня господарств, падіння купівельної спроможності населення, а відтак і споживання цукру.

Головною причиною такого стану цієї інтегрованої галузі стало: загальна невизначеність українського цукроваріння при постійному недотриманні оптимальних строків виконання організаційно-технологічних заходів та й договірних зобов'язань у цій сфері. Із 190 цукрозаводів працювало лише 147, що зв'язано з відсутністю сировини та палива.

Нестабільність економічних відносин між окремими її складовими – диспаритет цін на сільськогосподарську та промислову продукцію досягнув критичної межі, а відсутність обґрунтованої державної економічної політики в цукровій та суміжних підгалузях промисловості призвів до занепаду галузі. Щорічно, а особливо в останні роки змінювалися умови угод між буряко- і цукровиробниками щодо розрахунків. Так, переробні підприємства підвищили квоту стягнення цукру з постачальників сировини в середньому до 35% від його виробітку. Крім цього, ряд переробних підприємств несвоєчасно розраховуються з бурякозючими господарствами, відповідно до укладених договорів. Це практично означає вимушене кредитування сільськогосподарськими виробниками цукрової галузі і значне погіршення фінансового стану товаровиробників. Селяни сьогодні не зацікавлені у збільшенні виробництва цукросировини. Наведені факти підкреслюють наявні диспропорції і невідповідність всіх економіко-технологічних елементів виробничого процесу. Така ситуація не відповідає можливостям наявного природнокліматичного потенціалу України, інтересам держави і не може бути надійним гарантом продовольчої безпеки України.

Враховуючи особливе значення цукробурякового виробництва для економіки України, та необхідність якнайшвидше повернути втрачені позиції на світовому ринку цукру, Київський науково - дослідний інститут цукрових буряків розробив комплексну програму розвитку галузі до 2012р. Головна мета програми полягає у забезпеченні реального збільшення виробництва цукрових буряків та цукру в межах прогнозованих показників, та у створенні організаційно - технічних умов для подальшого нарощування обсягів виробництва продукції та підвищення ефективності функціонування цукрового підкомплексу в цілому.

Програмою передбачено залучення посівних площ в найбільш придатних для цього районах, зокрема, у Хмельницькій області (90 тис. га.), Вінницькій області (130 тис. га.), Київській (108 тис. га.), Харківській (100 тис. га.), Полтавській (85 тис. га.) та інших областях. З метою підвищення урожайності цукрових буряків буде здійснюватися сортозаміна та збільшення питомої ваги (до 30%) високорожайних гібридів на стерильній основі вітчизняного виробництва.

Головним напрямом підвищення економічної ефективності аграрного сектора та бурякоцукрового підкомплексу зокрема є раціональна спеціалізація та концентрація виробництва. Види цього процесу постійно змінюються та удосконалюються залежно від розвитку продуктивних сил бурякоцукрового виробництва.

Шляхом досліджень доведено, що великі спеціалізовані господарства мають більше можливостей для впровадження нових технологій та здійснення найбільш вигідного розподілу та кооперації праці між окремими внутрішньогосподарськими структурами, для удосконалення організації праці та технології виробництва. В таких господарствах вищий рівень механізації та автоматизації, що веде до зменшення затрат праці на виробництво одиниці продукції, крім того, в цих господарствах більш ефективно використовується основний засіб виробництва - земля, матеріальні та трудові ресурси.

Найбільш вагомими регіонами виробництва цукрових буряків і цукру є Подільський, Східний та Центральний, де зосереджено майже 70% виробництва цукру. Якщо в 2005 році середня урожайність цукрових буряків по Україні складала 248 ц / га, то в таких областях, як Вінницький вона була 252 ц, Хмельницький – 278 ц, Тернопільський 269 ц, Київській – 284 ц, Черкаській – 293 ц, Чернівецькій – 265 ц / га.

Досвід передових господарств показує, що в умовах Лісостепу можна довести середню врожайність до 400-450 ц / га. Навіть не дуже збільшуючи посівні площі, але застосовуючи прогресивні технології, в цій зоні може бути збільшено виробництво цукрових буряків у 2-3 рази. Розрахунки показують, що у ближчій перспективі в Україні можна виробляти понад 34 млн. тонн цукросировини при середній урожайності 35-40 т/га. З такої кількості сировини можна одержати понад 4, 2 млн. т. цукру. Щорічний експорт цукру може скласти понад 2 млн. тонн, від якого за світовими цінами можна виручити 861 млн. дол. США або близько 4, 5 млрд. грн.

Таблиця 1. Перспективи цукрово-бурякового виробництва в Україні

Роки	Виробництво, тис. т		Внутрішнє споживання цукру, тис. т	Експорт	
	цукрових буряків	цукру		тис. т.	млн. дол. США
1991/92	32476	4178	2717	1461	365
1993/94	30928	4196	2283	1913	478
1996/97	26329	2935	2096	839	159
1997/98	16592	1956	1800	156	39,8
1998/99	15522	1876	1600	132	21,2
1999/2000	14063	1640	1630	9	3,4
2000/2001	13198	1552	1640	8	3,2
2005	15468	2139	2098	41	13,3
2010	34600	4152	2160	2052	861

Основним завданням на сучасному етапі розвитку галузі є стабілізація виробництва сировини при мінімальних затратах та повному забезпеченні роботи цукрозаводів на оптимальний період 60-70 днів цукроваріння. Для цього необхідно збалансувати виробничі потужності з сировинними ресурсами як на мікро, так і на макрорівнях, враховуючи регіональні особливості. Розрахунки показують, що для досягнення беззбитковості роботи заводів необхідно забезпечити сезон цукроваріння не менше 50-60 діб. Враховуючи загальні потужності цукрозаводів України - біля 500 тис. тонн на добу, при оптимальній тривалості цукроваріння можна переробити за сезон понад 34-35 млн. т. цукросировини. Важливим фактором підвищення ефективності цукробурякового виробництва є цінова політика.

Прийнята постанова № 201 Кабінету міністрів України з вересня 2001 року передбачає мінімальну ціну на цукровий буряк в рамках квоти 165 грн. за 1 тону і на цукор відпускна ціна 2370 грн. за 1 тону не забезпечує ефективності роботи цукробурякового виробництва.

Ми вважаємо, що для рентабельного цукробурякового виробництва базова ціна на цукросировину повинна бути на рівні 200-220 грн. за 1 тону, а за цукор 2800-3000 грн. за тону.

Важливим фактором підвищення ефективності бурякоцукрового підкомплексу є удосконалення виробничих взаємовідносин між виробниками цукросировини та цукровими заводами. На сьогодні виробничі відносини між ними в більшості базуються на основі купівлі - продажу цукрової сировини, яка виробляється сільгосп підприємствами. Однак за допомогою тільки цінового методу забезпечення економічних інтересів обох партнерів не вдалося вирішити.

Застосування ж інших методів участі товаровиробників у перерозподілі одержаного кінцевого продукту цукровими заводами, а саме давальницької схеми регулювання взаємовідносин, не принесло бажаних результатів.

Враховуючи те, що виробництво цукру здійснюється у двох окремо функціонуючих галузях, а саме в аграрному виробництві та переробній промисловості, досягнення вигідних економічних інтересів виробників цукрової сировини та переробних заводів практично неможливе. В цьому випадку потрібно сформувати міжгалузеву систему координації спільної діяльності. Головним завданням такої управлінської структури повинно бути вирішення проблеми матеріально-ресурсного забезпечення всіх складових техніко-технологічного процесу виробництва готової продукції, а також її реалізації. Одним з найбільш перспективних напрямків організації матеріально-ресурсного забезпечення роботи цукробурякового підкомплексу може стати договірна форма його виробничо-господарських

структур зі сформованими у координаційній системі відповідним підрозділом. Завданням цього підрозділу має бути вивчення потреби суб'єктів інтегрованого виробництва в матеріально-технічних ресурсах та можливостей їх придбання. При цьому формування та розвиток ресурсної бази кожного суб'єкта інтегрованого виробництва повинно проводитись з врахуванням його конкретно визначеної технологічної участі, яка направлена на кінцевий результат спільної діяльності.

Сьогодні в цукровобуряковому виробництві, як і в інших галузях агропромислового комплексу країни формуються різні форми господарств та об'єднань, удосконалюються інтеграційні системи агропромислового типу для широкого впровадження інтенсивних методів виробництва. Форми поширення інтеграційних процесів в цукробуряковому виробництві можуть бути різноманітними: інтеграція між цукровими заводами і бурякосіючими господарствами на основі контракту; створення при цукрових заводах машино-технологічних станцій, які забезпечують бурякосіючі господарства технікою, добривами, насінням, засобами захисту рослин та іншими; спільне вирощування цукрових буряків бурякосіючими господарствами та цукровими заводами за рахунок кредитів та ін.

Існують і більш складніші (змішані) форми інтеграції, куди входять цукрові заводи, бурякосіючі господарства, обслуговуючі галузі, а також банки.

Ми вважаємо, що в умовах кризової ситуації галузі найдієвішою в плані оптимального використання ресурсів є агропромислові об'єднання. Агропромислові об'єднання є вищою формою інтеграції, в яких досягається органічне поєднання сільськогосподарського і промислового виробництва в більш крупних масштабах на основі спеціалізації, концентрації та кооперування. В таких об'єднаннях поєднується в єдиному технологічному комплексі вирощування цукросировини, зберігання та переробка, реалізація продукції та використання відходів.

З метою використання відходів цукрового виробництва (жом, меляса, фільтраційний осад) доцільно при заводах створити відгодівельні комплекси по відгодівлі ВРХ, підсобні промисли та цехи по переробці меляси.

Розвиток підсобних промислів буде сприяти комплексному використанню виробничих ресурсів цукрозаводів та виступати джерелом додаткових коштів, матиме важливе соціальне значення, оскільки створить значну кількість робочих місць. Використання трудових ресурсів стане можливим на протязі цілого року. Це, в свою чергу, відобразиться на продуктивності праці в цілому. Діяльність підсобних промислів стане своєрідним трампліном для розвитку ринкового мікросередовища всередині займаного об'єднанням ареалу.

Агропромислове об'єднання охоплює певний ареал і є координатором розвитку в ньому ринкової інфраструктури; головним інтегратором буде цукровий завод. Він, як і інші структурні одиниці, є частиною агропромислового об'єднання. Підпорядкованість всіх складових єдиному центру створює передумови ефективного розвитку міжгосподарської кооперації та комбінування.

З вищесказаного випливає, що доцільним є створення замкнутої системи організації бізнесу. Тільки такий її тип дозволить створити сприятливе інвестиційне середовище всередині охопленого ареалу, зробить можливою акумуляцію коштів. Акумуляція коштів при заданій системі організації дозволить чекати від капіталовкладень найбільшого позитивного ефекту. Дана модель буде сприяти розвитку свого (внутрішнього) мікросередовища, як джерела формування оптимальної інфраструктури об'єднання шляхом переливу капіталу з єдиного джерела фінансування в підсистеми, продукція яких буде користуватись попитом. Також акумуляція коштів дозволить модернізувати виробництво цукру на всіх його стадіях. Велике значення даного типу організації і в покращенні соціального стану населення та підтримки діяльності об'єктів соціального призначення, які могли би не тільки задовольнити потреби працівників об'єднання в наданні певного типу послуг, а й продавати їх. Мікроекономічний аспект згодом при певній підтримці керівних кіл та інвесторів може перерости у вирішення певних проблем на макрорівні, а саме: формування оптимальної інфраструктури сфери виробництва та послуг в цілому по області.

Необхідною умовою забезпечення ефективного використання виробничих ресурсів на засадах міжгосподарської кооперації та комбінування виробництва в агропромисловому об'єднанні є досягнення оптимальної структури його одиниць. Процес виробництва, як в агропромисловому об'єднанні, так і в цілому, є сукупністю та взаємодією трьох елементів: засобів праці, предметів праці, робочої сили.

Агропромислові об'єднання належать до складних господарських систем, саме в них стає можливим удосконалення процесів виробництва, управління, планування і міжгалузевих відносин в системі цукробурякового та аграрно-промислового комплексу.

Створення аграрно-промислових об'єднань в бурякоцукровому виробництві повинно проходити поетапно з врахуванням конкретних умов досягнутого рівня концентрації виробництва і направленої спеціалізації підприємств, які є підсистемами. Вирішальне значення в досягненні найвищого рівня використання виробничих ресурсів має рівень ефективності виробництва цукросировини. Тому необхідно вдосконалювати сировинні зони цукрових заводів, поглиблювати спеціалізацію сільськогосподарських підприємств на виробництві цукрового буряка та розвитку м'ясо-молочного скотарства.

Таким чином з вищесказаного можна зробити висновки:

1. Підвищення ефективності цукрового виробництва можливе за умов комплексного поєднання всіх чинників, які впливають на дану галузь. На нашу думку, концентрація і спеціалізація бурякосючих господарств навколо заводів, спільне використання матеріальних і трудових ресурсів шляхом комбінування виробництва, матеріальна зацікавленість партнерів в його кінцевих результатах, вдосконалення цінового механізму на сировину і цукор, що забезпечило б нормативну рентабельність сільськогосподарським підприємствам і цукро заводам.

2. В умовах ринкових відносин посилюється значення різних інтеграційних форм господарювання. На нашу думку, найефективнішими організаційними структурами є агропромислові об'єднання, які дають можливість оптимально використати виробничі ресурси.

Така форма управління виробництвом поєднує в єдиному технологічному процесі вирощування цукрових буряків, їх переробку, реалізацію продукції, повне використання побічних продуктів та відходів виробництва. Створення об'єднань такого типу дає можливість раціонального використання виробничих ресурсів, акумулювати кошти для розвитку виробництва, задовольнити попит населення в продукції як на мікроекономічному рівні, так і в цілому по країні.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. К, ІНЦ, ІАЕ, 2005. - 292 с. 2. Благодатний А.В. Розвиток і вдосконалення фінансово-кредитного механізму АПК.-К:ІАЕ, 2005.-164 с. 3. Економіка підприємств АПК. Навч. посібник для вузів (за ред. проф. Дусановського С.Л., проф. Пархомця М.К.).- Тернопіль, Економічна думка, 2005.-249 с. 4. Саблук П.Т. Ціноутворення в період ринкового реформування в АПК. Монограф. -К.:ІАЕ, 2006, 400с. Україна у цифрах. Статистичний довідник. К.: Консультант, 2006.-247с.

Stepan Dusanovkyi

THE MAIN DIRECTIONS TO INCREASE THE EFFICIENCY OF SUGAR-BEET PROCESSING SUBBRANCH IN THE UKRAINE

In clause is considered problems of increase of efficiency of a sugar complex at the expense of concentration and specialization of manufacture. It is offered to ways of development of industrial associations in a sugar industry both use of industrial resources and reception of final result

УДК 338.439.5:339.13